

ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА. РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

УДК 17.0221:130.123.4:376.056.24:364.78

Роман БАНДУРА,
доцент кафедри соціальної роботи
Рівненського інституту
Університету «Україна»

Ярослав ТЕРНОВИЙ,
студент Рівненського інституту
Університету «Україна»

КОНЦЕПЦІЯ РЕЛІГІЙНОСТІ В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ІНВАЛІДА ТА ЇЇ РОЛЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У статті концепцію релігійності розглянуто в контексті духовного розвитку особистості інваліда. Зроблено спробу дослідити теоретичні аспекти терапевтичного впливу релігійної віри на кризову особистість. Здійснено емпіричний аналіз ефективності релігійного чинника як мобілізуючого життєво-духовного рушія.

Ключові слова: релігійність, духовний розвиток особистості, люди з обмеженими можливостями.

В статті концепція релігійності розглянута в контексті духовного розвитку людини інваліда. Сделана попытка исследовать теоретические аспекты терапевтического воздействия религиозной веры на кризисную личность. Осуществлен эмпирический анализ эффективности религиозного фактора в качестве мобилизующего жизненно-духовного двигателя.

Ключевые слова: религиозность, духовное развитие личности, люди с ограниченными возможностями.

In this paper the concept of religion is considered in the context of spiritual development disabilities. An attempt to explore the theoretical aspects of the therapeutic effects of religious belief on the identity crisis carried out an empirical analysis of the effectiveness of the religious factor as mobilizing vital spiritual engine.

Key words: religious and spiritual development of the individual, people with disabilities.

Актуальність. Людське існування – найбільш вражаючий і загадковий момент у його раціональ-

ному смисложиттєвому значенні. Пошук сутності людини в земному житті не може розглядатися без вивчення її духовного компонента. Природа внутрішнього людського буття настільки багатогранна, що досі є до кінця недослідженим людиною явищем, явищем про яке відомий німецький філософ Гегель казав: «Пізнання духа є найбільш конкретним, а тому найвищим та найскладнішим» [2, с. 6].

Складність духовності, ціннісного начала в житті людини наштовхує її на пошук сталих орієнтирів внутрішньої особистості, її потаємного світу, котрий проявляє себе у світі зовнішньому. Тому питання духовності в особистісному становленні людини є актуальним для багатьох суспільствознавчих і антропоцентричних наук.

Сфера духовного розвитку особистості набула неабиякої важливості для людства з часу усвідомлення діалектичної взаємозалежності матеріального і духовного. У різні історичні періоди проблема взаємовідношення цих онтологічних категорій продукувала появу відмінних за змістом і формою концепцій. Упродовж усього існування людства духовний розвиток розглядався з релігійних, філософських, етичних та інших світоглядних позицій. Проте духовний потенціал релігійної віри завжди був і досі залишається чимось незбагненим і специфічним.

Релігійна віра завжди передбачала усвідомлення особистістю самої себе через призму якоїсь вищої сили, трансцендентного джерела, що вносить у життя віруючої особистості додаткові джерела духовності, підводить її до необхідності змінюватися й гідно сприймати випробування долі.

Концепція релігійності, передусім у християнстві, наповнює життя віруючої людини трьома найважливішими моральними категоріями – вірою, надією та любов'ю. Ці моральні категорії, без сумніву, складають структуру успішного поступу особистості, для якої сутність духовності базується на вірі у Бога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатомірність феномену духовності викликала неабияке зацікавлення цим явищем зарубіжних та вітчизняних учених. Духовні цінності з релігійних позицій аналізували М. Бердяєв, О. Вишневський, Ф. Достоевський, І. Ільїн, П. Флоренський, Т. Шарден. Питання формування духовності з позицій християнсько-філософської ноології досліджували такі науковці, як Г. Васянович, В. Онищенко, М. Савчин, а виховання на принципах християнської моралі – В. Жуковський, Л. Крижанська, С. Новоселецька, І. Петрова, О. Сухомлинська. Сферу тотожності релігійного і духовного розглядали у своїх працях Н. Звонко, А. Чершин, С. Пролєєв. Релігійну віру як душевний акт набуття ціннісного змісту свідомості обгрунтувала В. Федотова.

Метою нашої статті є обгрунтування значимості та ролі релігійного чинника у духовно-мотиваційному розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Феномен людської віри у Вище джерело буття – невід'ємний життєвий атрибут будь-якого народу чи етносу. Філософсько-теологічне визначення сутності цього поняття ґрунтується на уявленні про неї як про замежоване відносно розуму глибокодуховне почуття, що базується на визнанні присутності найвищої сили, ім'я якій – Бог.

Бог у релігійній свідомості – це «першооснова реальності, верховна надприродна сутність, наділена вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, творець світу і причина всього, що в ньому відбувається» [9, с. 51].

Що ж таке віра? Це – основа духовності, щось надзвичайне, те, що стоїть над людиною, додає їй натхнення й пов'язує з Богом. «Віра, – на думку П. Копніна, – це здатність людини вийти за межі реального» [3, с. 300]. А ще це, за влучним висловом Григорія Сковороди, сила, яка «риє й рухає гори» [7, с. 195].

Релігійна віра надзвичайно тісно пов'язана з поняттям релігії. Досліджуючи природу релігії, науковці зазвичай звертаються до латинського поняття *religare* – пов'язувати. З огляду на це, релігія постає як засіб зв'язку людини з Богом у служінні йому. Релігія – це духовний феномен, який не лише виражає віру людини в існування надприродного Начала, джерела буття всього існуючого, а й є засобом спілкування з ним, входження у його світ» [4, с. 13].

А. Колодний, доктор філософських наук, зазначав: «Релігія у вузькому її розумінні – це не богослов'я чи обрядовий комплекс, це такий внутрішній стан, що передає власну причетність людини до Космосу, до Вищої сили, що визначає все у світі. За своєю сутністю вона подає Бога як образ людини, але не такої, якою вона є, а такою, якою вона хоче бути – впевненою у своїх силах, довершеною...» [1, с. 27, 205]. У свою чергу, концепція релігійності – це систематизована ланка релігійних уявлень і прин-

ципів, сукупність думок і вчинків, що становлять собою цілісну картину релігійності особистості та розкривають специфіку ставлення останньої до найвищого ідеалу і навколишнього світу.

У сутності життєвого шляху людини-інваліда вплив релігійної віри на духовний розвиток можна простежити на прикладі загальноприйнятих екзистенційними філософами варіантів виходу із фатальних обставин життя. В екзистенційній концепції (*existo* – «існую») людина живе певними сподіваннями, надіями, мріями та планами доти, доки не починає усвідомлювати, що час наближає її до старості і смерті. Ототожнюючи власне життя з часом, особистість розуміє, що займає в ньому місце, котре визначається початком і кінцем. Належачи часу, вона почуває себе лише гостем життя, а час стає її противником. Таким чином, настає усвідомлення абсурдності свого існування. Дуже часто особа з обмеженими можливостями надзвичайно чутливо сприймає час, живучи лише минулим здоровим життям, котре передувало інвалідності. Така особистість не вважає себе обмеженою, не може змиритися з новим існуванням й не сприймає його. Смісл життя руйнується, настає стан апатії і духовний занепад – усе це веде до глибокої депресії, а інколи – суїциду.

Концепція екзистенціалізму окреслює два продуктивних та один деструктивний вихід із кризи фатального сприйняття свого існування. Перший шлях знайшли філософи атеїстичного екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, А. Камю), згідно з яким ніяка зовнішня сила, крім самого індивіда, не може зробити з нього людину. За все, що відбувається в житті, несе відповідальність сама особистість, а її головні потреби в житті – саморозвиток та активність без місця Бога в ньому. Інший шлях, на якому особливо акцентується наша увага, протилежний першому, його сутність полягає в тому, що всесвіт є небайдужим до особистості та здатен любити її, перейматися її стражданнями. Ностальгія за Єдиним, Богом, прагнення до Абсолюту заспокоюють, позбавляють тривоги і відчаю, зумовлених усвідомленням абсурдності свого існування [5, с. 101]. Загалом тут особистість робить ставку на існування Бога і Його можливість втручатися в події життя. Відповідно, даний шлях отримав назву релігійного екзистенціалізму (С. К'еркегор, К. Яспрес). Третій шлях, проти якого боролися філософи, – це самогубство. Воно є псевдошляхом, оскільки передбачає не звільнення від проблем життя, а безповоротне звільнення життя від самого себе.

Таким чином, під час роботи з кризовою особистістю (інвалідом) соціальному працівнику передусім доцільно встановити, до якої з вищезначених моделей тяжіє клієнт та чи є хоча б мінімальні прояви позитивного виходу з фатальності обставин. Важливо також пояснити інвалідові можливі варіанти виходу й не допустити до глибокої депресії та суїциду. Стимулюючу діяльність доцільно здійснювати через екзистенційний контекст, при цьому слід акцентувати увагу на власній відповідальності та на небезнадійності положення. Варто пам'ятати, що обрані субстанційні ідеали клієнта є опорою смислу його життя, вони орієнтують на простір цінностей і пріоритетів, часто формують духовний світ, свідомість, пізнання, мислення, почуття й відчуття, переживання, емоції та характеристику екзистенційного

людського буття, яку зазвичай називають духом або духовністю [8, с. 156].

Варто зауважити, що вихід особистості інваліда з кризових обставин завдяки атеїстичному напрямку, безумовно, може бути продуктивним, однак він, на відміну від релігійного, витісняє вище джерело буття з меж світоглядного поля. При цьому особистість може скеровувати свій внутрішній потенціал (зокрема мотивацію до самореалізації) на матеріальні цілі, проєктуючи їх лише на егоїзм і саморозвиток заради себе. Тому, як зазначає Е. Помиткін, проблеми психологічної сфери особистості «...необхідно розглядати в нерозривній єдності з вищими (духовними) та нижчими (суто фізіологічними) потребами людини. При цьому фізіологічні, матеріальні потреби посідають відповідне і важливе місце не як життєвої мети, а як засобу на шляху до її реалізації...» [6, с. 13]. Коли з боку особистості здійснюється спроба розвинути внутрішній потенціал на користь ідеї, для когось іншого, окрім себе, то саме такий шлях веде до успіху і просування. У релігійному вимірі таким орієнтиром передусім є Бог.

Як свідчить проведене дослідження щодо аналізу впливу релігійної концепції на духовний розвиток і мобілізацію життєвої енергії особистості інваліда (дослідження було проведене у Рівненському обласному центрі з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»; кількість опитаних – 22 особи), для релігійних осіб, частіше за нерелігійних (64,6% на противагу 50%), є справедливим твердження про те, що все трапляється не випадково, і навіть найгірші обставини можуть слугувати певним випробуванням. Це дозволяє припустити, що релігійна особа легше сприймає труднощі, котрі трапляються у житті (рис. 1).

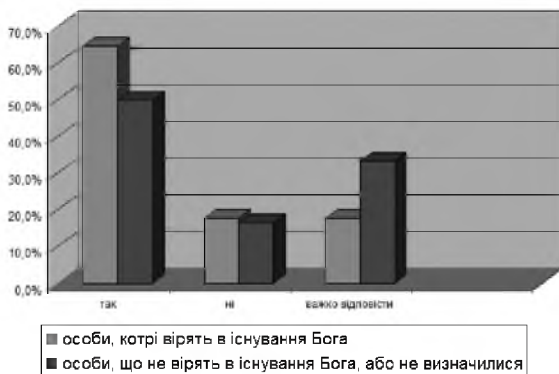

Рис. 1. Динаміка відповідей на запитання «Чи справедливо для вашого життя твердження про те, що все трапляється не випадково і навіть найгірші обставини можуть слугувати певним випробуванням?»

На думку релігійної групи респондентів, їх зазвичай оточують люди, котрих загалом можна охарактеризувати швидше добрими, ніж поганими – 88,2%, і швидше поганими, ніж добрими – 5,9%. На думку нерелігійних осіб, людей, котрих можна назвати швидше добрими, ніж поганими, у їх житті зустрічалося лише 33,4% (рис. 2).

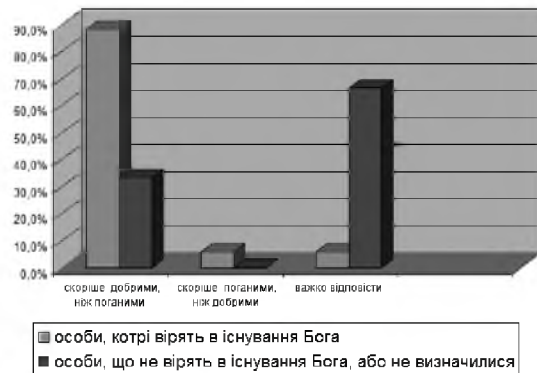

Рис. 2. Динаміка відповідей на запитання «Вас зазвичай оточують люди, яких загалом можна охарактеризувати добрими чи поганими людьми?»

Більш задоволеними від того, як усе склалося у житті, є релігійні респонденти (23,6%), ніж нерелігійні (16,6%). Перші повністю погоджуються із твердженням про те, що переглядаючи історію свого життя, відчують задоволення від того, як усе склалося (рис. 3).

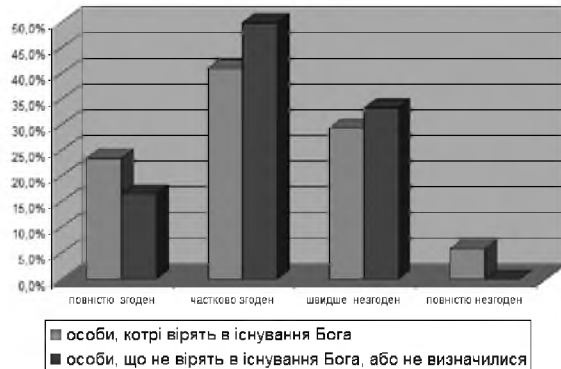

Рис. 3. Динаміка відповідей на твердження «Коли я переглядаю історію свого життя, я відчуюю задоволення від того, як усе склалося»

Серед групи осіб, що декларують віру в Бога, суб'єктивний рівень душевної тривоги за 12-бальною шкалою становить 5,5 бала, що є нижчим показником за оцінку нерелігійних респондентів – 6,3 бала. Тобто релігійні респонденти декларують нижчий рівень душевної тривоги на противагу нерелігійним особам.

Як свідчить ряд емпіричних показників, віра у вище джерело буття є важливою у процесі мотиваційно-духовного зростання особистості інваліда. Релігійна особистість має більше шансів подолати життєві труднощі й фатальні потрясіння. Виходячи з цього, концепція релігійності в духовному розвитку кризової особистості передбачає великий духовний потенціал, у зв'язку з чим важливим завданням соціальної роботи є якомога ефективніше його використати.

Висновки. Отже, слід зауважити, що отримані результати безумовно не вичерпують усієї повноти закономірностей впливу релігійного чинника на духовну, смисложиттєву складову особистості інваліда, а швидше вказують на перспективність подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічне релігієзнавство / за ред. А. Колодного. – К. : Світ знань, 2000. – С. 205.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия духа / Г. Гегель ; отв. ред. Е. Ситковский. – М. : Мысль, 1977. – С. 6.
3. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания / П. В. Копнин. – М., 1973. – С. 300.
4. Колодний А. М. Релігієзнавство : навч. посіб. для дистанційного навчання / А. М. Колодний, Т. А. Ніколюк. – Вид. 2-ге, перероб. та випр. – К. : Університет «Україна», 2006. – С. 13.
5. Москалець В. П. Психологія релігії : посібник / В. П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – С. 228.
6. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е. О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 30 с.
7. Сковорода Г. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе / Г. Сковорода // Твори : в 2 т. – К. : Обереги, 1994. – Т. 1. – С. 195.
8. Бичко І. В. Філософія : підручник / І. В. Бичко, І. В. Бойченко, В. Г. Табачковський [та ін.]. – Вид. 2-ге, стереотип. – К. : Либідь, 2002. – С. 56.
9. Черній А. М. Релігієзнавство : підручник / А. М. Черній. – Вид. 2-ге, доп. – К. : Академвидав, 2008. – С. 222.

Дата надходження до редакції: 23.06.2014 р.

УДК 371.14:376.4

Лариса ЯЦЕНЮК,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського ОШПО,
аспірант Інституту спеціальної педагогіки
НАПН України

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЩОДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання формування компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу щодо навчання дітей із порушенням інтелектуальної сфери в системі інклюзивної освіти як важливого фактора забезпечення якісною освітою всіх дітей з особливими потребами. Висвітлено психологічні особливості дітей із легкою розумовою відсталістю, основні напрямки корекційної спрямованості інклюзивного навчання.

Ключові слова: компетентність, порушення інтелектуальної сфери, інклюзивна освіта.

В статье рассматривается вопрос формирования компетентности учителя общеобразовательного учебного заведения в обучении детей с нарушением интеллектуальной сферы в системе инклюзивного образования как важного фактора обеспечения качественным образованием всех детей с особыми потребностями. Освещены психологические особенности детей с легкой умственной отсталостью, основные направления коррекционной направленности инклюзивного обучения.

Ключевые слова: компетентность, нарушение интеллектуальной сферы, инклюзивное образование.

This paper discusses the formation of secondary school teacher's competence in teaching intellectually deficient children in the system of inclusive education as an important factor of ensuring high quality education for all children with special needs. Psychological characteristics of children with minor mental retardation and the main areas of correctional focus in inclusive education are covered.

Key words: competence, intellectual disorders, inclusive education.

Сучасний етап інноваційного розвитку суспільства визначається формуванням нового погляду на місце людини в соціумі. Освіта набуває характеристик загальності, доступності, рівності. У межах міжнародного руху «Освіта для всіх», ініційованого ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожного правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної базової освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема задоволення освітніх потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку. Системне вивчення зарубіжного досвіду (Т. Лорман, Д. Депплер, Д. Харві [1]), введення інклюзивної